

УДК 37.091.64:811.163.41

37.091.64:3/5

821.163.41.09-1:398

Оригинални научни рад

Примљен 27/7/2025

Прихваћен 30/11/2025

Doi:10.5937/metpra28-60462

Зорица В. Цветановић¹

Сања Р. Благданић²

Николета З. Добросављевић³

Универзитет у Београду, Факултет за образовање учитеља и васпитача

Катедра за српски језик, књижевност и методiku наставе

српског језика и књижевности

Београд (Србија)

Катедра за методiku наставе природе и друштва (Србија)

ИСТОРИЈСКИ И ГЕОГРАФСКИ ПОЈМОВИ У УЏБЕНИЦИМА ЗА МЛАЂИ ОСНОВНОШКОЛСКИ УЗРАСТ – ОСНОВА ЗА ЛОКАЛИЗАЦИЈУ ЕПСКИХ ПЕСАМА⁴

Сажетак: Циљ овог рада је да се анализира да ли су комплети уџбеника за српски језик и за природу и друштво за четврти разред комплементарни тако да ученицима пруже основу за разумевање појмова неопходних за локализацију и разумевање народних епских песама. Примењена је анализа садржаја уџбеника, а јединицу анализе садржаја чинили су историјски и географски појмови који се налазе у песми „Милош у Латинима”. Резултати истраживања показују да су историјски и географски појмови из песме присутни у методичкој апаратури уџбеника и да постоји повезаност у присуству појмова у уџбеничким комплетима истог издавача. Постоји неусклађеност уџбеника истог издавача у погледу

1 zorica.cvetanovic@uf.bg.ac.rs, <http://orcid.org/0000-0002-3970-0309>

2 sanja.blagdanic@uf.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0002-4852-0609>

3 nikoleta.dobrosavljevic@uf.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0009-0000-4362-345X>

4 Делови рада су изложени у виду усменог саопштења на научном скупу „Teaching (today for) tomorrow: bridging the gap between the classroom and reality – STOO 4”, у Загребу, 26. септембра 2024.

објашњавања историјских/географских појмова. На основу ове анализе предложени су начини за усклађивање међупредметних садржаја у уџбеницима.

Кључне речи: географски појмови, историјски појмови, локализовање књижевног текста, народне епске песме

УВОД

Повезивање наставних садржаја у млађим разредима основне школе може се, између осталог, успешно реализовати спајањем градива из матерњег језика и природе и друштва. Обрада књижевних текстова са историјском тематиком добра је основа за интеграцију ова два предмета (Blagdanić & Mičić, 2011; Blagdanić, Stanić, Cvetanović, 2019; Miletić, Golubović-Ilić, Cekić-Jovanović, 2020; Stakić, 2023). Из угла наставе природе и друштва, адекватно изабрани и анализирани књижевни текстови могу приказати, на пријемчив начин, начин живота, вредности и ставове људи који су живели у прошлости. С друге стране, поједини текстови у настави књижевности не могу се обрадити без познавања историјских и географских чињеница и друштвеног контекста о којем се у њима говори. Пре свих, то су народне епске песме чије су теме повезане са историјским догађајима или личностима који су опевани на уметнички начин.

Епске народне песме су значајан део културног наслеђа једног народа. Усмена епска песма настала је извођењем и зато „представља приповедну поезију састављену на начин који су кроз многе нараштаје развијали певачи прича, не знајући да пишу” (Lord, 1990, str. 21). Ове песме „обрађују редовно неки поједини догађај, не цјелокупно судбоносно збивање за живот народа у цјелини” (Solar, 2005, str. 198). Основни услови да се уопште појаве код једног народа јесу „жива историјска традиција, поштовање предака и народне прошлости” (Latković, 1961, str. 32). Ту се јавља појам епског који се односи на наративна дела у стиху, која певају о великим, озбиљним темама и о херојима, у чијем начину излагања преовлађује узвишен и свечани стил (Deretić, 2000). Епска поезија, у зависности од теме, дели се на митолошку и историјску епику, где се „у митолошким еповима говори о делима богова, а у историјским о подвизима јунака” (Deretić, 2000, str. 17). Историјска епика се зато назива и херојском односно јуначком, јер пева о судбини и јунаштву једног или више јунака, а „при томе треба имати на уму да реч *јунак* у овом контексту има одређено културно и друштвено значење” (Braun, 2004, str. 11).

Приликом школског тумачења епских песама посебну пажњу треба посветити односу епских песама и историје. Управо однос епске песме према историји Маретић (1996) издваја као једну од три стране коју нарочито треба проучавати, услед поетске непоузданости која долази од људи који у приповедању прошлих догађаја радо претерују, често заборављају и додају. Зато се „епска песма не може [...] никада поистоветити са историјском чињеницом, чак ни онда када настаје непосредно након судбоносних догађаја” (Samardžija, 2007, str. 241). Међутим, „колико би било погрешно примити народну традицију као објективну слику догађаја, не мање би било погрешно и одбацити је само зато што није објективна слика догађаја” (Novaković, 1982, str. 12).

Таква природа епске песме добра је основа за међупредметну повезаност у разредној настави између српског језика и природе и друштва.

Како се читањем епских песама ученици могу упознати са појединим догађајима или јунацима из прошлости, „уз књижевноисторијски значај, оне носе и изузетне образовне могућности” (Janićijević & Mitrović, 2024, str. 109). Осим образовних, обрадом ових песама остварују се и васпитни циљеви наставе. „Дух колектива присутан је у епским песмама кроз норме које васпитавају и упућују у животне законе” (Marković, 2020, str. 87). Зато и постоје разлози да се епске народне песме нађу у наставним програмима за млађи основношколски узраст у Републици Србији. У трећем разреду основне школе прописане епске народне песме су „Марко Краљевић и бег Костадин” и „Орање Марка Краљевића” (Nastavni program [NP], 2019a, str. 7), а у четвртном разреду „Милош у Латинима” (NP, 2019b, str. 11). Дакле, програмом је предвиђено да се епске песме читају од трећег разреда основне школе и везане су, пре свега, за епске јунаке Марка Краљевића и Милоша Обилића.

За успешну обраду књижевног текста у млађим разредима основне школе неопходно је реализовати низ методичких радњи и тиме омогућити ученицима да га што квалитетније доживе, разумеју и тумаче. Међутим, ове радње се бирају у зависности од природе самог текста и од њих зависи реализација методичких етапа на школским часовима обраде. Методичке радње су део отвореног система „који је у примени варијабилан и свестрано прилагодљив појединим уметничким текстовима и посебним радним условима и сврхама” (Nikolić, 2000, str. 160).

Епска песма се не може потпуно и интензивно доживети и правилно разумети без њеног стављања у друштвено-историјски контекст кроз методичку етапу локализације књижевног текста. У појединим методичким студијама ова етапа се назива и шира локализација, док ужа локализација текста подразумева повезивање одломка са целином (приповетком, романом или збирком, тематским кругом, епском/лирском песмом) у зависности од тога да ли се користи цела варијанта или одломак (Milatović, 2019; Nikolić, 2000). Локализација зависи од самог текста, а у структури наставне јединице из књижевности може се наћи у наставној етапи „најава и локализација књижевног текста” (Bežen, 2008, str. 316; Rosandić, 2005, str. 83). У оквиру ове етапе, као методичку ситуацију, Бежен предвиђа локализацију текста, која може бити текстовна, језичка, месна, временска и др. (Bežen, 2008). Дакле, локализација обухвата све оно што може да помогне ученику да боље разуме књижевни текст, односно „свестрано сагледавање са становишта књижевне историје, друштвенополитичких, економских и културних прилика” (Smiljković & Milinković, 2010, str. 94). Локализовање се не реализује за сваки књижевни текст, али је незаобилазно у обради епске песме.

У локализацији епске песме „ученици морају бити обавештени о времену о којем песма говори, а потом о фабули, ликовима и композицији” (Milatović, 2019, str. 305). Сви ови аспекти важни су за разумевање песме, а локализовање ипак „значи да епску песму посматрамо са различитих становишта” (Laketa, 2018, str. 124), па чак и са културолошког и социолошког. Ова етапа мора се осмислити тако да буде функционална, да кључним објашњењима и начинима на која су она представљена помогне ученицима да разумеју текст. Јер, „понекад, од начина коришћења методичке радње *локализовање* зависи и правилно разумевање и даља интерпретација

књижевноуметничког текста” (Mrkalj, 2014, str. 82). Приликом тумачења епске песме, кроз анализу, осим на текст, важно је пажњу усмеравати и на вантекстовне околности, јер ће такав спољашњи приступ продубити разумевање самог дела. У овом процесу значајно је и довођење стварних догађаја и личности у везу са њиховим књижевним описом, који није чињенични већ је уметнички. Поред тога, потребно је знати која претходна ученичка знања можемо искористити, односно на која предзнања се можемо ослонити и даље надовезивати. У томе нам највише могу помоћи историјски и географски садржаји који се обрађују у настави природе и друштва.

Природа и друштво као школски предмет у којем се обрађују историјски и географски појмови представља базу из које ученици црпе знање потребно за обраду епске песме. Из ове базе знања добијамо просторни и временски контекст, који је потребан за разумевање песме. Узроци, развој и последице историјских догађаја не могу да се разумеју без повезивања временских и просторних представа (Redko, 1965). Епске песме певају о јунацима, догађајима и локалитетима из прошлости који се обрађују или су у вези са историјским садржајима из Природе и друштва. Тако је у песми „Милош у Латинима” приказано надметање Милоша Обилића и Латина преко набрајања владара, њихових титула и задужбина које је народни песник сместио у одређени географски локалитет (насеље, планина, река). Осим тога, помињу се и разни појмови из прошлости (харач, задужбина, буздован итд.) који су део наставних садржаја (*живојћ ѿод ѿурском влашћу – начин живојћа, облици ѿружања ојћора*) у настави природе и друштва за четврти разред (NP, 2019b).

Читанке као уџбеници за српски језик, осим књижевних текстова, садрже разноврсну методичку апаратуру. За епску песму у апаратури се налазе и сегменти који помажу у локализацији песме, то су прво непознате речи и њихова објашњења, а затим и додатна објашњења одређених појмова, допунски текст, сликовни прикази, као и налази који упућују на асоцијативне везе или повезивање знања које имају ученици. У уџбеницима за природу и друштво појмови који се појављују у епским песмама налазе се у уџбеничком тексту, географским и историјским картама, методичкој апаратури и додатним прилозима, па се и они могу користити приликом локализације. Дакле, школске књиге су први корак у локализацији епских песама, па је за овај рад било значајно открити историјске и географске појмове у епској песми и утврдити да ли су они објашњени у комплекту једног издавача – читанци и радној свесци уз читанку и/или уџбенику и радној свесци за природу и друштво.

МЕТОД

Циљ рада био је да се утврди да ли су уџбеници за српски језик и уџбеници за природу и друштво комплементарни на начин да пружају основу за разумевање историјских и географских појмова неопходних за локализацију и даље тумачење епских песама на примеру народне епске песме „Милош у Латинима”. Ова песма је одабрана јер има велики број (53) историјских и географских појмова који се стога могу наћи у методичкој апаратури уџбеничких комплекта за српски језик и за природу и друштво, с циљем да се утврди међупредметна повезаност која може да буде добра основа за локализацију епских песама.

У раду је била коришћена дескриптивна метода, док је примењивана техника анализа садржаја. Садржинско језгро народне епске песме „Милош у Латинима” чини мноштво појмова које је потребно објаснити у функцији локализације књижевног текста. Те појмове, који чине јединице анализе садржаја, најпре смо издвојили и потом класификовали на историјске, географске и историјско-географске (Табела 1).

Категорију историјски појмови чине три поткатегорије – историјске личности,⁵ титуле (владарске или војне), као и појмови из прошлости карактеристични за период о коме ова епска песма говори. Категорију географски појмови чине топоними насеља, река и планина. Историјско-географски појмови односе се на појмове којима се одређују народи и манастири. Они су сврстани у ову, „граничну” категорију јер у исто време одређују оно што је постојало или настало у прошлости (историјски аспект), а постоји и данас као географско-социолошка одредница (народ) или као објекат (манастир) који се приказује на географским картама (географски аспект). Код појмова који се односе на народе, помињу се архаични називи данашњих народа (Србљи, Маџари) или називи народа који се односе, широко посматрано, на старе Римљане и њихове потомке (Латине).

Табела 1: Анализирани појмови у народној епској песми „Милош у Латинима”

Одредница појмова	Речи из песме		Укупно
Историјски појмови	Историјске личности	Лазар, Милош Обилић, Симеон, Сава, Свети Стеван, Вукан, Дечански, браћа Југовић	21
	Титуле	Кнез, војвода, цар, краљ, жупан, бан, генерал, властела	
	Појмови из прошлости	Харач, лавра, буздован, дукат, чардак	
Географски појмови	Насеља	Нови Пазар, Дежева, Карановац, Зворник, Призрен, Лозница, Параћин	18
	Реке	Морава, Ибар, Рашка, Спреча, Дрина, Ресава, Раваница, Трноша	
	Планине	Света гора, Борогово, Сокол	
Историјско-географски појмови	Народи	Латини, Србље, Маџари	14
	Манастири	Црква Димитрија, Студеница, Ђурђеви ступови, Хиландар, Жича, Сопотани, Папраћа, Високи Дечани, Рача, Трноша, Раваница	
Укупно појмова у песми			53

5 Иако постоје недоумице у вези са поузданошћу историјских извора који сведоче о постојању Милоша Обилића, а многи извори га третирају као део народног предања, легенде (Сувајџић, 2019; Михаљчић, 1989), он је у овом раду сврстан у историјске појмове односно историјске личности јер се помиње као један од актера Косовске битке у шест од девет анализираних уџбеника из природе и друштва који су одобрени од стране Министарства просвете, те је у том смислу у функцији достизања постављеног циља истраживања.

Узорак који је обухваћен овим истраживањем чинили су уџбенички комплети (девет издавачких кућа) за српски језик и за природу и друштво за четврти разред основне школе одобрени од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја (Katalog udžbenika, 2021; 2022). Анализирани су уџбенички комплети за српски језик који садрже читанку као уџбеник из српског језика и радну свеску уз читанку, док су у комплекту за природу и друштво анализирани уџбеник и радна свеска која прати тај уџбеник. Укупно је анализирано 35 уџбеника и радних свезака, и то: 12 уџбеника за природу и друштво; шест радних свезака за природу и друштво; девет читанки за српски језик и осам радних свезака уз читанку за српски језик. У уџбеничким комплетима за српски језик анализирани су странице посвећене песми „Милош у Латинима”, док су у уџбеничким комплетима за природу и друштво анализирани историјске и географске теме у целини.

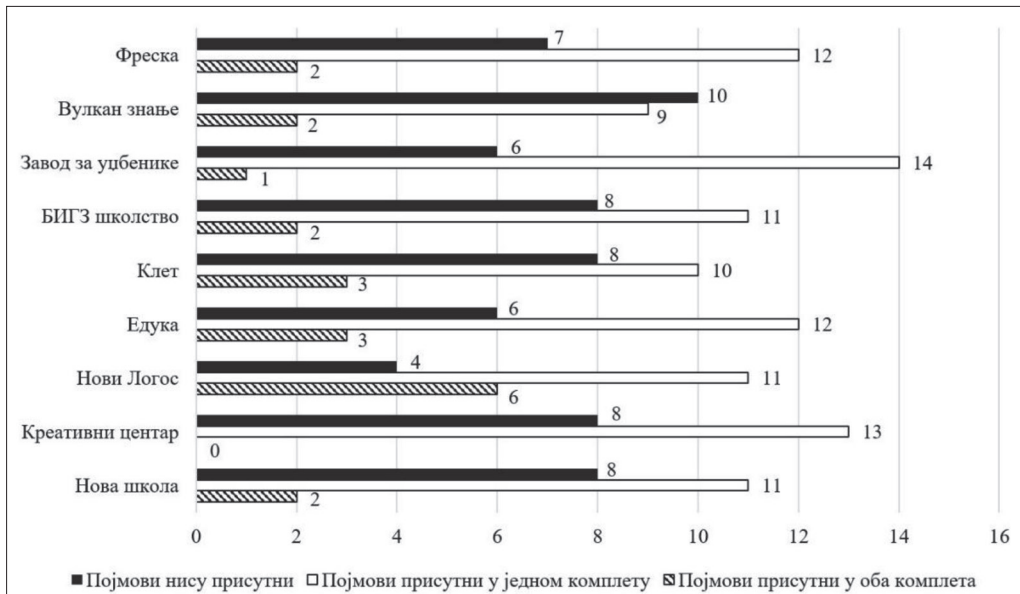
РЕЗУЛТАТИ И РАСПРАВА

Песма „Милош у Латинима” је због своје садржине и програмске одређености нарочито погодна за хоризонтално повезивање предмета Српски језик и Природа и друштво, а стога и за испитивање комплементарности уџбеника ових предмета. Укупна бројност издвојених појмова (53) намеће као изазов адекватну локализацију текста.

Истражили смо који су од издвојених појмова објашњени у уџбеничким комплетима за српски језик, који у комплетима за природу и друштво, као и да ли постоје појмови који нису објашњени ни у једном од анализираних уџбеника. У школама се обично користе уџбеници једне од издавачких кућа за све предмете, те смо прикупљене податке за сваки од уџбеничких комплеката наведених предмета анализирали за сваку издавачку кућу понаособ.

Историјски појмови у уџбеничким комплетима у функцији локализације епске песме

За ово истраживање је било важно утврдити да ли су уџбенички комплети истог издавача комплементарни, односно да ли имају барем на једном месту (у уџбеничком комплекту за српски језик или у уџбеничком комплекту за природу и друштво) објашњене историјске појмове из епске песме и тако пружају основу за њену локализацију. Резултати до којих смо дошли приказани су у Графикону 1.



Графикон 1: *Комплементарност уџбеничких комплета за српски језик и за природу и друштво у објашњавању историјских појмова*

Укупно гледано, уџбенички комплети за српски језик и за природу и друштво помажу у историјском сегменту локализације епске песме „Милош у Латинима”. Тако, од укупно 21 појма из песме, бар половина је објашњена у једном или у оба уџбеничка комплета. До оваквих резултата довела су програмска одређења садржаја за оба предмета, јер се ова епска песма обрађује у истом разреду када и историја српске државе за време владавине Немањића. Зато се појединости о ликовима поменутим у песми и историјских личности у садржајима природе и друштва у значајној мери подударају у уџбеничким комплетима оба предмета. С обзиром на то да се ова епска песма не може успешно локализовати без кључних историјских чињеница, има методичких оправдања да се поједине понове у уџбеницима за оба предмета. Локализација ове песме може започети разговором о Милошу Обилићу, главном лику у песми, уз указивање на то да не постоје недвосмислени историјски извори о њему, али да је остао запамћен у народном предању као јунак који је убио турског султана. Будући да је реч о главном лику у песми, методички је корисно да се такво или слично објашњење налази у оба уџбеника.

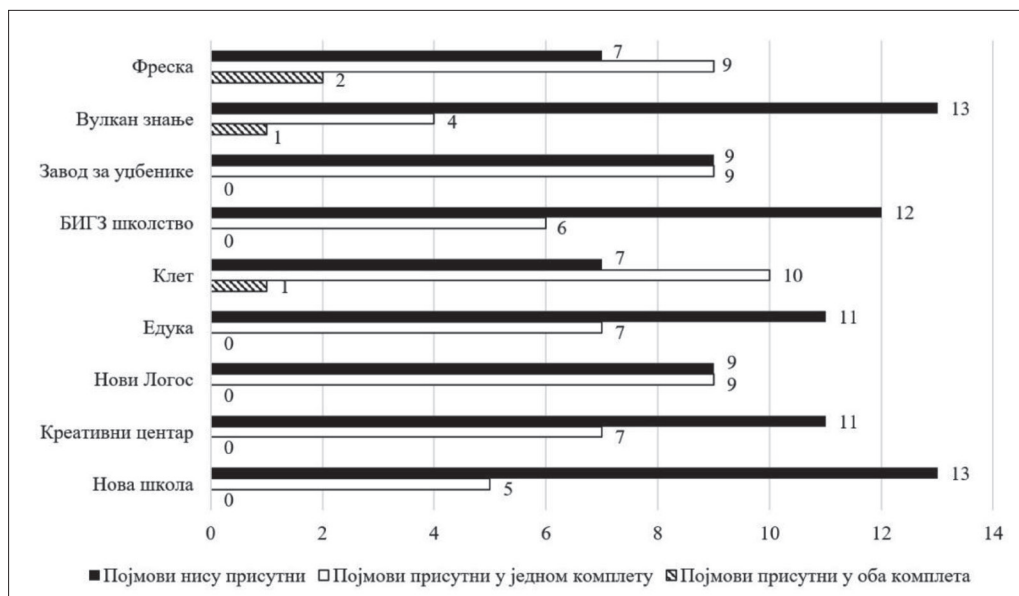
Због економичности се обично избегава понављање чињеница у два уџбеника, али овде се повећава ефикасност у настави, односно једноставније је реализовати локализацију песме уз кључне чињенице у апаратури које могу упућивати ученике на претходна знања. Односно, наставна интеграција је ефикасна јер „штеди време за анализу одређених наставних садржаја чиме се постиже принцип ефикасности” (Сekić-Jovanović & Marković, 2021, str. 86).

Налази истраживања показују и то да уџбенички комплети за оба предмета не садрже објашњења неких историјских појмова којих има у песми. У овом смислу, издвојила су се два појма која су без објашњења у свим анализираним уџбеницима – *цар* и *краљ*, јер је очекивано

да су познати ученицима. Међутим, ови појмови се у контексту песме разликују и имају функцију наглашавања улоге значајних личности, па је важно поменути их у локализацији песме, а касније им одредити значења у тумачењу песме. Тако ће се избећи увођење историјских појмова само кроз контекст, без јасног објашњења њиховог значења, што може довести до формирања недовољно јасних или потпуно погрешних значења (Pešikan-Avramović, 1996). Такође, поједини појмови из прошлости у песми су архаични (на пример – *лавра*) и не може се очекивати да се обраде као део историјских садржаја у настави природе и друштва. У таквим случајевима потребно је посебно издвојити такве појмове и објаснити их у локализацији као непознате речи које су се користиле у прошлости.

Географски појмови у уџбеничким комплећима у функцији локализације епске песме

Повезаност географских фактора и историјских појава/процеса, „[...]као матрице за разумевање времена и места, односно контекста у коме се јављају догађаји” (Blagdanić, 2014, str. 63) представља нужан услов за разумевање прошлости, па и књижевних дела која говоре о прошлим временима. Колико су уџбенички комплети за природу и друштво и за српски језик комплементарни приликом објашњења географских појмова у функцији локализације епске песме приказано је у Графикону 2.



Графикон 2: *Комплементарност уџбеничких комплећима за српски језик и за природу и друштво у објашњавању географских појмова*

Налази о присутности географских појмова значајних за локализацију епске песме показују, пре свега, да велики број њих није објашњен у уџбеничким комплетима. Наиме, у већини уџбеничких комплета није присутно/објашњено 11 или више географских појмова из песме (од могућих 18). Насупрот вишеструком објашњавању историјских појмова и упитне економичности, код географских је потребно размислити где, када и како их представити. Наиме, иако су географски садржаји програмски прописани за предмет Природа и друштво, може се рећи да су аутори уџбеничких комплета за овај предмет направили класификацију важних и мање важних појмова. Тако, на пример, мања насеља или реке углавном нису објашњени/наведени, као ни географски појмови који се налазе ван граница Републике Србије (што је у складу са географским оквиром садржаја Природе и друштва), па их је у локализацији потребно разјаснити. И, на крају, географски појмови попут *Карановца* и *Дежеве* добијају на значају тек у историјском контексту или у тумачењу песме, те им је место искључиво у уџбеничким комплетима за српски језик. Карановац је некадашњи назив за град Краљево, па је самим тим одличан пример анахроности⁶ народних епских песама. Појам Дежева, с друге стране, присутан је и у данашњим географским картама, али је његово значење промењено. Док данас представља насеље, у средњем веку је овај појам представљао крај за који се везује настанак немањихке државе, те је стога значајније усвојити његов историјски контекст и на њега надовезати данашњи географски.

Појмови *Сиреча* и *Боројово* објашњени су само у једном уџбенику, и то у склопу комплета за српски језик, док их у осталима нема. Овакав резултат очекиван је за уџбенике из природе и друштва, узимајући у обзир то да су то река и планина у Босни и Херцеговини, што програмски није прописан садржај овог предмета, али без објашњења у читанкама ученици неће потпуно разумети песму. На нешто другачији начин може се тумачити недостатак објашњења појмова попут насеља *Зворник*, река *Раваница* и *Троноша*, као и планине *Сокол*. Наиме, то су географски појмови у Србији који су „мали” у односу на мноштво других који се усвајају у настави природе и друштва, те се не помињу у уџбеницима за овај предмет. Методичко решење би било да се овим појмовима у апаратурама читанки одреди значење додатним објашњењима и то бар уопштено, ширим појмом – планина, река.

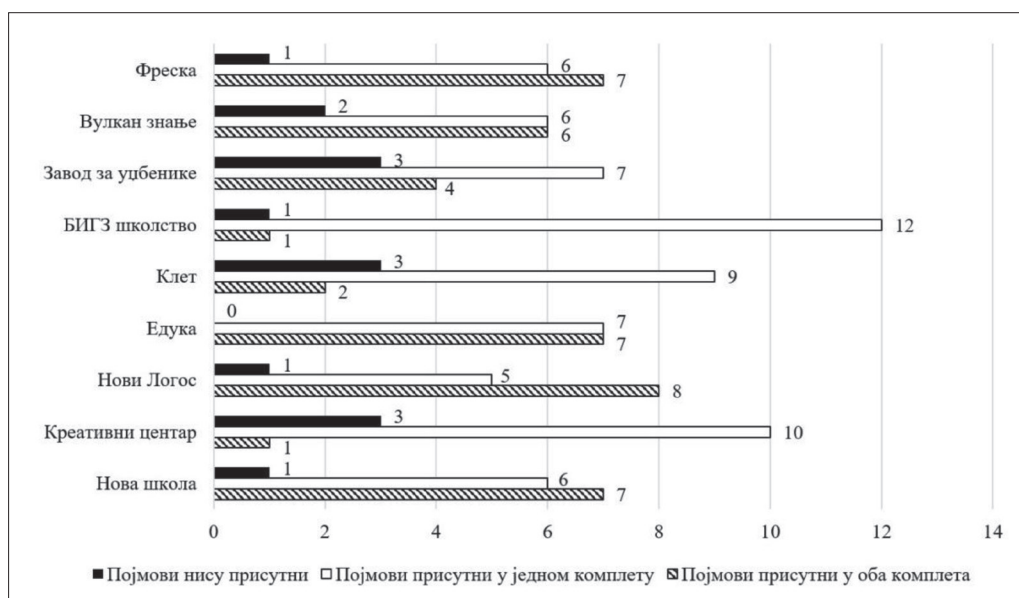
Резултати овог дела истраживања показују да постоји истовремена присутност неких географских појмова у оба уџбеничка комплета. Углавном су то објашњења или подсећања на веће реке, градове или планине, што јесте у функцији локализације у смислу кључних тачака у одређивању простора који се помиње у песми. Ипак, постоји методичка неусклађеност у садржајима комплета, јер су географски појмови из епске песме или објашњени на два места, односно у два уџбеника, или нису нигде објашњени. Свеобухватно посматрано, може се закључити да од свих група анализираних појмова у овој је највише оних који нису објашњени. То је у складу

⁶ Анахронизам је „постављање неког догађаја, личности, призора, самог језика или било чега другог у време када нису постојали” (Jeremić, 1985, str. 21). У књижевном делу то може бити случајно (грешка или омашка), а некад је одабрано средство и основа хумористичког и сатиричног. У процесу памћења и усменог преношења епских песама неретко је долазило до анахронизма, односно до „нарушавања логичног, изворног низа појмова, обичаја или јунака” (Samardžija, 2007, str. 238). Тако се у песми „Милош у Латинима” користи топоним Карановац, чији најстарији спомени потичу тек из XVIII века (Tričković, 1970), што је знатно касније од опеваних догађаја.

са ранијим истраживањем у којем је показано да у уџбеницима за природу и друштво, у оквиру садржаја од националног идентитета, географских појмова има мање од других (Vasiljević, Semiz, Војовић, 2021). Иако је у уџбеницима немогуће обухватити све појмове из текста, њихов адекватан одабир помаже у локализацији епске песме у којој је потребно повезати време и место догађаја, нарочито ако су они јасно назначени.

Историјско-географски појмови у уџбеничким комплетима у функцији локализације епске песме

Присуство историјско-географских појмова из епске песме у уџбеничким комплетима приказано је у Графикону 3.



Графикон 3: *Комплементарност уџбеничких комплета за српски језик и за природу и друштво у објашњавању историјско-географских појмова*

Резултати овог сегмента анализе показују да је више од две трећине историјско-географских појмова присутно у једном или у оба уџбеничка комплета исте издавачке куће. Тачније, ученик ће барем на једном месту пронаћи најмање 11 (од 14 могућих) одредница или објашњења за народе или манастире који се помињу у анализираној епској песми. Ту се поново отвара питање о томе зашто су аутори уџбеника понављали појмове у оба комплета. У читанкама су присутни јер аутори сматрају да су важни за разумевање и локализацију песме. У уџбеницима за природу и друштво налазе се јер су важни за разумевање историје развоја друштва и државе Србије, што је кључни историјски садржај у четвртом разреду основне школе. Могуће је да ауторски тимови

за оба предмета виде ове појмове као важне и за општу културу ученика, па се и због тога они помињу у тексту или су приказани сликама (манастири). Чини се да је то један од методичких разлога да се у апаратурама читанки нађу и истраживачки задаци за ученике (трагање за информацијама о манастирима који се помињу у песми) који их упућују да се код куће припреме за локализацију песме, што није случај за остале анализиране појмове. У уџбеницима за природу и друштво има детаља о многим манастирима из песме, у појединима они су и на ленти времена. Значај ових појмова проистиче из значаја православне цркве као елемента националног идентитета Срба (Subotić, 2011). У случају историјско-географских појмова, локализација би се могла најекономичније реализовати упућивањем ученика на уџбенике из природе и друштва, уз могуће нове изворе за појмове који нису заступљени у овим уџбеницима.

У односу на друге анализиране групе појмова, у овој има мање оних који нису објашњени ни у једној књизи (до три појма). Један од тих појмова је *Црква Димитрија*, чији изостанак објашњења приказује, на неки начин, опрезност аутора у изношењу недовољно поузданих информација. Наиме, не може се са сигурношћу тврдити на који објект се овај појам односи, па су аутори читанки оставили ученицима да у контексту песме разумеју да је реч о објекту који религијски припада тадашњој супротстављеној страни, Латинима. Ипак, такав приступ може изазвати недоумице код ученика, јер се претходно у песми спомињу српски манастири, па тако они ову цркву могу повезати са њима. У овом случају, важније је разјаснити значење појма у анализи песме него у локализацији, па се може рећи да постоји методичко оправдање за изостанак објашњења овог појма у уџбеницима. Управо се на овом примеру види да је одабир појмова за локализацију епске песме методички изазован процес.

ЗАКЉУЧЦИ

Ученици млађег основношколског узраста епску песму могу разумети једино ако знају друштвено-историјски контекст у којем је она настала, што јасно указује на потребу за локализацијом књижевног текста. Да би се локализација адекватно реализовала, најбоље је или активирати претходна знања ученика или интеграцијски приступити песми. У оба начина садржаји који се обрађују из предмета Природа и друштво могу бити од помоћи, али под условом да су они претходили обради песме. Наиме, да бисмо се ослонили на претходна знања ученика, потребно је да су предвиђене појмове ученици усвојили, али њихова извесна савладаност је поново нужна и да бисмо применили интеграцијски приступ. Интеграција остварена обрадом народних епских песама сврсисходна је двоструко – коришћењем базе знања из предмета Природа и друштво у анализи књижевног текста и у продубљивању ученичких знања из историјских и географских сегмената наставе.

Резултати истраживања показују да уџбенички комплети за српски језик и за природу и друштво пружају солидну основу за локализацију народних епских песама. Некада је та основа утемељена на претпоставкама да су одређени појмови познати ученицима (из свакодневног живота или на основу већ усвојених школских знања), а некада је реч о одлуци аутора читанки да неки појам може најбоље да се разуме у контексту песме, уз подразумевајућу улогу учитеља у

пажљивом вођењу ове активности. Ипак, највећи број појмова неопходних за локализацију песме објашњава се у једном или у оба уџбеничка комплекта, што пружа могућност за доживљавање и разумевање народне епске песме. Такође, рационално и економично коришћење уџбеничког простора може условити да се неки појмови (за које аутори уџбеника процене да нису нужни за суштинско разумевање књижевног текста) не објасне. Овај аргумент је посебно применљив код текстова у којима има архаизама или се помиње велики број историјских личности, топонима и народа. Управо таква је била ситуација у анализираној песми која садржи више од 50 историјских, географских или историјско-географских појмова.

Ради економичнијег и рационалнијег коришћења времена и уџбеничког простора, али и због стицања квалитетнијег, повезаног и применљивог знања, као један начин унапређења наставе предлажемо сарадњу између аутора истих издавачких кућа за уџбеничке комплете различитих предмета. Таква сарадња подразумевала би нарочито обраћање пажње на садржаје који пружају могућност хоризонталног повезивања. Као захтевнији, али свакако остварљив начин произилазе, у зависности од приступа, тематски или интегративни уџбеници. Циљ оваквих уџбеника био би груписање садржаја из истог разреда, а различитих предмета који су повезани са одређеном темом односно садржајима који омогућавају њихово изучавање са различитих аспеката. Осигуравање комплементарности уџбеничких комплекта помоћу неког од наведених начина олакшало би и сам процес локализације народних епских песама, чиме би њихово доживљавање, разумевање и тумачење од стране ученика било потпуније.

ЛИТЕРАТУРА

- Bežen, A. (2008). *Metodika znanosti o poučavanju predmeta; epistemologija metodike u odnosu na pedagogiju i edukologiju – s primjerima iz metodike hrvatskoga jezika*. Zagreb: Učiteljski fakultet, Profil.
- Blagdanić, S., Stanić, A. & Cvetanović, Z. (2019). Povijesni sadržaji u nastavi prirode i društva i književnoinumjetnički tekstovi povijesne tematike – osnova za integraciju ili zabunu. U: M. Kolar Billege, A. Letina (ur.). *Suvremene teme u odgoju i obrazovanju – STOO 2019, Zbornik radova simpozija „Metodički pristupi odgoju i obrazovanju”* (26–38). Zagreb: Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Blagdanić S. & Mičić V. (2011). Istorijska činjenica i književni tekst – u mlađim razredima osnovne škole. *Inovacije u nastavi*, 24 (1), 27–38.
- Braun, M. (2004). *Srpskohrvatska junačka pesma*. Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Cekić-Jovanović, O. & Marković, S. (2021). Possibilities of University Teaching Enhancement – Integration of Methods and Approaches in Teaching Literature with Science and Social Studies. *Inovacije u nastavi*, 34 (1), 80–94. DOI: 10.5937/inovacije2101080C .
- Deretić, J. (2000). *Srpska narodna epika*. Beograd: „Filip Višnjić”.
- Janićijević, V. & Mitrović, M. (2024). Status i metodičko oblikovanje narodnih epskih pesama u razrednoj nastavi. *Književnost i jezik*, 72(1), 109–123.
- Jeremić, Lj. (1985). Anahronizam. *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit.
- Laketa, S. (2018). *Metodička interpretacija narodne epske pesme* (doktorska disertacija). Užice: Učiteljski fakultet.

- Latković, V. (1961). *Narodna književnost*. Beograd: Rad.
- Lord, A. B. (1990). *Pevač priča (1)*. Beograd: Idea.
- Maretić, T. (1966). *Naša narodna epika*. Beograd: Nolit.
- Marković, S. (2020). *Interpretacija narodne književnosti u razrednoj nastavi*. Jagodina: Fakultet pedagoških nauka.
- Mihaljčić, R. (1989). *Junaci kosovske legende*. Beograd: BIGZ.
- Milatović, V. (2019). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti u mlađim razredima osnovne škole*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Miletić, A., Golubović-Ilić, I. & Cekić-Jovanović, O. (2020). Književni tekst u integrisanoj nastavi prirode i društva i srpskog jezika. U: I. Čutura, M. Dimitrijević (ur.). *Književnost za decu u nauci i nastavi, knjiga 25* (365–377). Jagodina: Fakultet pedagoških nauka.
- Mrkalj, Z. (2014). Tipovi lokalizovanja književnih tekstova u čitankama. *Prilozi nastavi srpskog jezika i književnosti*, 2(2), 71–84.
- Nikolić, M. (2000). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Novaković, S. (1982). *Istorija i tradicija*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Pešikan-Avramović, A. (1996). *Treba li deci istorija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Program nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja (2019a). *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik*, 68(5), 6–60.
- Program nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja (2019b). *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik*, 68(11), 1–61.
- Redko, A. Z. (1965). *Psihologija učenja istorije*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Samardžija, S. (2007). *Uvod u usmenu književnost*. Beograd: Narodna knjiga.
- Smiljković, S. & Milinković, M. (2010). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*. Vranje: Učiteljski fakultet.
- Solar, M. (2005). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stakić, M. (2023). Primena književnog teksta kao polazišta integrativnog pristupa u nastavi u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Inovacije u nastavi*, 26 (2), 35–47.
- Subotić, M. (2011). Srpski nacionalni identitet: Istorijski i savremeni izazovi. *Politička revija*, 29 (3), 1–34. DOI:10.22182/pr.2932011.1.
- Suvajdžić, B. (2019). Kosovska legenda. *Predavanja 8, Predavanja / Seminar srpskog jezika, književnosti i kulture*, Vol. 8, Article 4 (57–78). Dostupno na: https://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/eb_ser/msc_pred/2019-8/msc_pred-2019-8-ch4.pdf.
- Tričković, R. (1970). O postanku i poreklu imena Karanovac. *Istorijski časopis SAN*, XVI/XVII, 255–260.
- Vasilijević, D., Semiz, M. & Bojović Ž. (2021). Nacionalni identitet u udžbenicima o prirodi i društvu. *Inovacije u nastavi*, 34 (2), 27–43. DOI: 10.5937/inovacije2102027V.

ИЗВОРИ

- Bastić, M. & Gomilanović, S. (2022). *Priroda i društvo: udžbenik za četvrti razred osnovne škole – Deo 1*. Beograd: Freska.
- Bastić, M. & Gomilanović, S. (2022). *Priroda i društvo: udžbenik za četvrti razred osnovne škole – Deo 2*. Beograd: Freska.
- Blagdanić, S., Jocić, S. & Kovačević, Z. (2022). *Priroda i društvo: radna sveska za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ školstvo.
- Blagdanić, S., Jocić, S. & Kovačević, Z. (2021). *Priroda i društvo: udžbenik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ školstvo.
- Bojović, V., Trivić, D., Bogdanović, V. & Kovačević, V. (2021). *Priroda i društvo 4: udžbenik za četvrti razred osnovne škole – Deo 1*. Beograd: Vulkan izdavaštvo.
- Bojović, V., Trivić, D., Bogdanović, V. & Kovačević, V. (2021). *Priroda i društvo 4: udžbenik za četvrti razred osnovne škole – Deo 2*. Beograd: Vulkan izdavaštvo.
- Cvetanović, Z. & Kilibarda, D. (2021). *Čitanka. Srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ školstvo.
- Cvetanović, Z. & Kilibarda, D. (2021). *Radna sveska uz Čitanku: srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ školstvo.
- Ćuk, M. (2023). *Moja domovina: priroda i društvo za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Nova škola.
- Ćuk, M. (2023). *Priroda i društvo: za četvrti razred osnovne škole, radna sveska*. Beograd: Nova škola.
- Dimitrijević, M. (2021). *Čitanka 4. Srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Vulkan izdavaštvo.
- Dimitrijević, M. (2020). *Radna sveska 4: uz Čitanku za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Vulkan izdavaštvo.
- Gavrić, Z. & Pavlović, D. (2020). *Priroda i društvo: udžbenik za četvrti razred osnovne škole – 1. deo*. Beograd: Klett.
- Gavrić, Z. & Pavlović, D. (2020). *Priroda i društvo: udžbenik za četvrti razred osnovne škole – 2. deo*. Beograd: Klett.
- Golub, I., Radovanović-Panevski, V. & Blažić, A. (2021). *Priroda i društvo 4: udžbenik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Golub, I., Radovanović-Panevski, V. & Blažić, A. (2020). *Priroda i društvo 4: radna sveska za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Ivanović, D. & Ćuk, M. (2021). *Čudesna bašta: čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Nova škola.
- Ivanović, D. & Ćuk, M. (2021). *Radna sveska iz srpskog jezika uz Čitanku: za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Nova škola.
- Joksimović, S. (2021). *Čitanka 4 za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Freska.
- Joksimović, S. (2020). *Srpski jezik 4: radna sveska: za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Freska
- Jovanović, S. (2021). *Čitanka za srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Jovanović, S. (2021). *Vežbanka za srpski jezik za 4. razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Jović, M. & Todorov, N. (2021). *Čitanka. Srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.

- Kandić, A., Subakov Simić, G., Vasić, Ž., Petrović, I. & Matijević, I. (2022). *Priroda i društvo 4: udžbenik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.
- Kandić, A., Subakov Simić, G., Vasić, Ž., Petrović, I. & Matijević, I. (2021). *Priroda i društvo 4: radna sveska za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.
- Katalog udžbenika za četvrti i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja: udžbenici za nastavu na srpskom jeziku* (2022). Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.
- Katalog udžbenika za četvrti i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja: udžbenici za nastavu na srpskom jeziku* (2021). Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.
- Lukić, M. & Popović, R. (2021). *Priroda i društvo: udžbenik za 4. razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Lukić, M. & Popović, R. (2021). *Radna sveska za prirodu i društvo: za 4. razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Marinković, S. & Marković, S. (2021). *Čitanka 4 za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Stanković Šošo, N. & Čabrić, S. (2021). *Beskrajne reči. Čitanka za srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.
- Stanković Šošo, N., Srđić, J. & Petaković, Z. (2020). *Radna sveska uz udžbenički komplet za srpski jezik i književnost: za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.
- Todorov, N., Keča, S., Juhas, I. & Ignjatović, J. (2021). *Srpski jezik: radna sveska za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Vdović, Lj. & Matijević, B. (2021). *Priroda i društvo: udžbenik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Vdović, Lj. & Matijević, B. (2021). *Priroda i društvo: radna sveska za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Žeželj, R. (2021). *Reka reči. Čitanka za srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Klett.
- Žeželj, R. (2021). *Radna sveska uz Čitanku: srpski jezik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Klett.

Zorica Cvetanović⁷

Sanja Blagdanic⁸

Nikoleta Dobrosavljević⁹

University of Belgrade, Faculty of Teacher Education
Department of Serbian Language, Literature and Methodology
of Teaching Serbian Language and Literature
Belgrade (Serbia)
Department of Methodology of Teaching Nature and Society (Serbia)

HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL TERMS IN TEXTBOOKS
FOR THE LOWER GRADES OF PRIMARY SCHOOL – FOUNDATION
FOR THE LOCALISATION OF EPIC POEMS¹⁰

Abstract: The horizontal link between the contents of two school subjects, Serbian Language and Science and Social Studies, can be made by a broader localisation of literary works which places literary texts in social and historical contexts. The aim of this paper is to investigate whether the sets of Serbian Language textbooks and Science and Social Studies textbooks for the fourth grade of primary school are complementary in terms of providing students with a basis for understanding historical and geographical terms necessary for the localization and understanding of traditional epic poetry. Content analysis of textbooks published by nine publishing houses was carried out, using historical and geographical terms in the poem “Miloš u Latinima” as a unit of the content analysis.

There are 53 historical and geographical terms in this poem and they were classified into three categories – historical terms (personalities, rulers’ titles, other concepts from the past), geographical terms (settlements, rivers, mountains) and historical-geographical terms (nations, monasteries). The research results indicate that historical and geographical terms in the poem exist in the methodological apparatus of the textbooks and that there is a correlation in terms of the presence of these concepts in textbook sets of the same publisher for both school subjects. However, there is a level of inconsistency between the textbooks of the same publisher regarding the explanations of historical/geographical terms – some terms or concepts in the poem are either not explained in any of the textbooks or they are duplicated. It is necessary to find a way for harmonising the cross-curricular contents in the textbooks for a more successful localisation of traditional epic poems.

Keywords: geographical terms; historical terms; literary text localisation; traditional epic poems

7 zorica.cvetanovic@uf.bg.ac.rs , <http://orcid.org/0000-0002-3970-0309>

8 sanja.blagdanic@uf.bg.ac.rs , <https://orcid.org/0000-0002-4852-0609>

9 nikoleta.dobrosavljevic@uf.bg.ac.rs , <https://orcid.org/0009-0000-4362-345X>

10 Parts of the work were presented as an oral presentation at the STOO 4 „Teaching (today for) tomorrow: bridging the gap between the classroom and reality – STOO 4“, scientific conference in Zagreb, September 26, 2024.